

YAHUDİLİĞİN HİRİSTİYANLIĞA VE İSLÂMA BAKIŞI

Dr. Baki ADAM

İslâm dünyasında Yahudilik hakkında yazılan eserlerin çoğunun referansını, genellikle, Kur'an, Hadisler ve klasik İslâm kaynakları teşkil eder. Doğrudan Yahudi kaynaklarından faydalanan Müslüman müellif pek azdır. Bunlar da, Yahudiliğin gerçek mânâda ne olduğundan ziyade, onun olumsuz yönlerini delilleriyle ortaya koymak çabasıdadırlar. İslâm dünyasında Yahudilikle ilgili bu yaklaşımın dinî olduğu kadar sosyal ve siyasî sebepleri vardır. Kur'an'ın Yahudiler hakkında çizdiği panorama, Müslümanların zihninde belli bir ön kabul oluşturmuştur. Buna, Hz. Peygamber zamanındaki Yahudilerin tutumu da eklenince, Yahudiliğe ve Yahudilere karşı Müslümanların tutumu doktrinel bir mahiyet kazanmıştır. XIX. yüzyılın sonlarında başlayan Filistin'deki Yahudi yerleşiminin sebep olduğu olaylar da bu doktrinel tutumu perçinlemiştir. Bu yüzden İslâm dünyasında Yahudilik ve Yahudilerle ilgili olumlu bir fikre rastlamak pek mümkün değildir. Müslümanlar arasında yaygın olan kanaate göre, Yahudiler lanetlenmiş bir millettir. Yahudilik, Yahudilerin emelleri doğrultusunda tahrif edilmiştir. Bu dinin öğretilerinde, gayri ahlâkî unsurlar vardır. Yahudiler, kendilerinin seçkin bir millet olduklarını iddia ederler. Yahudi olmayanları insan olarak görmezler. Dinlerinin sadece kendilerine ait olduğunu ileri sürerler. Yahudilik ve Yahudiler hakkındaki bu olumsuz fikirleri burada daha da çoğaltmak mümkündür.

Biz bu çalışmamızda, sadece Yahudilerin kendi tanımlamalarını gözönüne alarak, Yahudiliğe göre Yahudiliğin ne olduğunu, Yahudilik dışındaki milletlere ve dinlere nasıl baktığını ortaya koymaya çalışacağız. Özellikle Hıristiyanlık ve İslâma bakışı çalışmamızın ağırlık noktasını teşkil edecektir. Meselenin siyasî ve sosyal yönü incelememizin dışında kalacaktır.

A. YAHUDİLİĞE GÖRE YAHUDİLER VE YAHUDİ OLMAYANLAR

1. Yahudiler ve Yahudilik

Tevrat'a göre bütün insanlar tek bir atadan gelmişlerdir. İnsanların tümü, bir ırk veya millet olarak değil, insan olarak, Adem'de kardeşlerdir.

ve bundan dolayı hepsi Ademîdirler (Bney Adam). Adem'den sonra Nuh'a (Noah) atfen de, Nuhîdirler (Bney Noah). Nuh'un oğlu Sam'dan itibaren insanlık arasında ilk ırkî ayırım başlamıştır. Geleneksel Yahudi anlayışına göre, Nuh'un fazileti oğlu Sam'a, Sam'ın fazileti İbrahim'in büyük babası Eber'e geçmiştir. Nuh'tan itibaren devam eden bu fazilet, sonra İbrahim'e intikal etmiştir. İbrahim, Eber'in faziletini taşıdığı için ona, Eber'e atfen, İvrî (İbranî) denmiştir. İbrahim'in konuştuğu dile de İvrit (İbranice) adı verilmiştir¹. Böylece İbraniler ortaya çıkmıştır. Bu fazilet, daha sonra, İbrahim'den İshak'a geçmiş; İshak'ın soyu mübarek kılınmış ve İbrahim'in soyunun İshak'ta yüceleceği belirtilmiştir². Bunun üzerine İbrahim, İshak'ın annesi Sara'nın isteğine binâen, İsmail'i ve anesi Hacer'i Paran'a yerleştirmiştir. Bunun neticesinde İbraniler ikiye ayrılmış; İshak'ın soyu İbraniler (daha sonra İsrailoğulları) olarak kalmış, İsmail'in soyu ise Arapları meydana getirmiştir.

Miras olarak atadan oğula intikal eden fazilet, daha sonra Yakub'ta tezahür etmiştir. İshak, karısı Rebeka ile oğlu Yakub'un hileli ikramına binâen, Esav'ın yerine Yakub'u mübarek kılmış ve ona hayır duada bulunmuştur. Bu dua neticesinde, ilk oğulluk hakkı Esav'ın olmasına rağmen, Yakub ön plana çıkmıştır. Yakub'un tüm nesli ilahî inayete ve fazilete mazhar olmuştur³. Allah, Yakub'a rüyasında görünmüş ve ona "Üzerinde yatmakta olduğun diyarı sana vereceğim ve senin zürriyetin yerin tozu gibi olacak ve garba, şarka, şimale ve cenuba yayılacaktır; yeryüzünün bütün kabileleri sende ve zürriyetinde mübarek kılınacaktır" buyurmuştur⁴. Daha sonra Allah, Yakub'un ismini değiştirmiş ve "Tanrıya uğraşan" anlamında ona "İsrail" (Yisrael) adını vermiş⁵, nesline de "İsrailoğulları" (Bney Yisrael) demiştir. Böylece İbraniler, İsrailoğulları adını almışlardır.

Bu millet, Yakub'dan Süleyman sonrasına kadar "İsrail" ve "İsrailoğulları" olarak anılmıştır. Süleyman'dan sonra, onun işlediği bir günah sebebiyle⁶ İsrailoğulları ikiye ayrılmış, biri kuzeyde İsrail, diğeri güneyde Yahuda olmak üzere, iki ayrı devlet ortaya çıkmıştır⁷. Yahuda ile Binyamin kabileleri Yahuda devletini, diğeri on kabile ise İsrail devletini oluşturmuştur. İsrail devleti, MÖ 722'de Asurlular tarafından ortadan kaldırılmıştır⁸. Burada yaşayan İsrailoğulları, Asur topraklarına sürülmüş ve onların yerine Asur'dan getirilen kavimler yerleştirilmiştir.

1. Bkz. Yehuda Halevi, Khuzari, İngilizceye çev: Hartwig Hirschfeld, Schocken Books, New York 1964, I: 49, 95.
2. Tekvin, 21:12.
3. Tekvin, 25-28. bablar.
4. Tekvin, 28: 13-14.
5. Bkz. Tekvin, 32: 22-32.
6. I. Krallar, 11: 26-32.
7. Bkz. I. Krallar, 11. bap: II. Tarihler, 10. bap.
8. David J. Goldberg-John D. Rayner, The Jewish People: Their History and Their Religion, Gr. Britain 1987, sf. 33.

Yahuda krallığını oluşturan Yahuda ve Binyamin kabileleri, Babilliler tarafından devletleri ortadan kaldırılıp Babil'e sürgün edilmelerine rağmen (MÖ 587) varlıklarını devam ettirmişlerdir. Babil sürgünü dönü-şünde, kendilerini Samirilerden ayırmak için "Yahuda halkı" (Am Ha-Yahuda) adını almışlardır⁹. Daha sonra, yaşadıkları Yahuda bölgesine nisbetle, diğer kavimler bunlara "Yahudi" demişlerdir¹⁰. Bundan sonra İsrailoğulları "Yahudi" olarak anılır olmuşlardır. İşte bilinen "Yahudi" kimliği bu dönemden itibaren teşekkül etmeye başlamıştır. Yahudiler kendilerini, Samiri örneğinde olduğu gibi, diğer kavimlerden soyutlamışlardır¹¹. Yahudiliğe giren yabancılara daima ikinci sınıf olarak görmüşlerdir¹². Mişna, Gemara ve Midraşların ortaya çıkması neticesinde Yahudi kimliği ve kültürü, büyük oranda belirginleşmiştir.

Babil Sürgünü dönüşünde "Yahudi" isminin ön plana çıkmasıyla birlikte "İsrail" ve "İsrailoğulları" isimleri de kullanılmaya devam etmiştir. "İsrail" ve "İsrailoğulları" genel tarihî anlamda, "Yahudi" ise özel ve yaşayan bir kavmi tanımlamak için kullanılmıştır. Tarih içinde bu iki terim, zamanla, karakterle ilgili bir muhteva kazanmıştır. "İsrail" olumlu karakteri, "Yahudi" ise olumsuz karakteri belirtir olmuştur. "Yahudi" isminin küçük düşürücü ve küfür ifade edici bir muhteva kazanması dolayısıyla Yahudiler, Hıristiyan topraklarında, zaman zaman, bu isim yerine, "İsra-eli" (İsraelite) ismini kullanmayı tercih etmişlerdir¹³. Yahudiler, azınlıkta buldukları Müslüman ülkelerde de "Yahudi" yerine "Musevi" ismini kullanmışlardır. Çünkü Müslüman ülkelerde de "Yahudi" hep aşağılayıcı ve kötü bir anlamda kullanılmıştır. Bu durum hâlen devam etmektedir. "Yahudi" denince; entrika, yalan, hile, sözünde durmama, kandırma, ihanet gibi gayri ahlâkî davranışlar akla gelmektedir. "Musevi" ise, daha olumlu ve yumuşak bir imaj çizmektedir.

Yahudiliğe göre, Yahudi olmanın bazı ırkî ve dinî şartları vardır. Babil Sürgünü dönüşünden sonra teşekkül etmeye başlayan Yahudi

9. Bkz. Ezra, 4:4.

10. Bkz. Ezra, 4:12. İsrailoğullarına Yahudi denmesiyle ilgili ilk bilgiye II. Krallar kitabında rastlanmaktadır. Burada anlatıldığına göre, Asur Kralı Sanherip güneydeki Yahuda devletini kuşatma altına almış ve teslim olmaları için Yahuda Kralı Hizkiya'ya heyet göndermiştir. Heyet içinde yer alan Rabşaka, Yahudularla konuşurken bazıları ona bizimle Yahudice (Kol Yahudit) konuşma demişlerdir (bkz. II. Krallar, 18: 25-28).

11. Bkz. Nehemya, 13: 1-3.

12. Bunun bazı istisnaları da olmuştur. Bazı dönemler Yahudi dünyasında önemli bir yere sahip olmuşlardır. Aramî Onkelos (MÖ. II. Yüzyıl) bunlardan biridir. Onun Aramca Tevrat tercümesine Yahudiler tarafından değer verilmiştir. Onkelos'un "Targum Onkelos" adıyla bilinen bu Aramca tercümesi, Yahudi dünyasında, İbranice Tevrat'tan sonra ikinci derecede yer almaktadır. Her Cuma akşamı, İbranice Tevrat'ın ardından, ondan da bir bölüm okumak adet olmuştur. Bâbil Talmudu'nun "Şney Mikra ve ehad Targum" (İki Tevrat, bir Targum) nassına binaen, haftalık okuma parçasını iki defa Tevrat'tan, bir defa da Targum'dan okumak dinî bir veci-bedir (bkz. Yacov Newman-G. Sivan, Judaism A-Z, Jerusalem 1980, sf. 251).

13. Newman-Sivan, sf. 87.

hukuk sistemi Halakhahta bu şartlar açıkça belirlenmiştir. Halakhaha göre, Yahudi bir anne-babadan veya Yahudi bir anneden doğan kimse Yahudidir. Sadece babası Yahudi olan bir kimsenin Yahudi sayılabilmesi için Yahudi dinine¹⁴ girmesi gerekir. Irken Yahudi olmayıp Yahudiliğe ihtida eden (giyyur) kimse de Halakhah'a göre Yahudi sayılır. Bu bakımdan 'Yahudi' terimi; belli bir ırka, kültüre ve dine mensubiyeti ifade eden çok şümüllü bir anlam ihtiva etmektedir¹⁵.

2. Yahudiliğe Göre Yahudi Olmayanlar (Goyim)

Halakhahta, Yahudi olmayanlar, dinî inançlarına göre "Nuhîler" (Bney Noah) ve "Putperestler" (Avoda Zarîm) olarak iki kısımda değerlendirilir. Nuhîler, Nuh'un tevhid esasına dayalı yedi temel kanununu (Şeva mitzvot bney Noah)¹⁶ benimseyen ve uygulayan kimselerdir. Bunların dışında kalanlar ise putperesttir.

Halakhahta söz konusu edilen Nuhîliğin temeli Tevrat'a dayanır. Fakat, hukuk bilgini Rabbilerin belirleyip sistematize ettiği bu yedi kanunun hepsi Tevrat'ta açıkça bulunmaz. Tekvin'in 9. babında, sadece, canlı hayvandan et koparıp yememek¹⁷ ve katletmemek kanunları yer alır¹⁸. Tekvin'in midraşik tefsiri olan Bereşit Rabah'da bunların hepsi detaylı olarak verilmektedir¹⁹. Bu kanunlar şunlardır:

1. Putperestlikten kaçınmak,
2. Küfürden kaçınmak,
3. Zinadan, özellikle akrabalar arası zinadan kaçınmak,
4. Adaleti sağlayacak adalet kurumlarını oluşturmak; bütün münasebetlerde adil ve dürüst olmak,
5. Kan dökmek,
6. Hırsızlık yapmamak,
7. Canlı hayvandan et koparıp yememek.

14. Yahudi dininin aslında belli bir ismi yoktur. "Emunat Yisrael" (İsrailin İnanıcı), "Dat Moşe ve Yisrael" (Musa'nın ve İsrailin Dini) gibi isimler kullanılır (bkz. Newman-Sivan, sf. 88).

15. Bkz. Newman-Sivan, sf. 87.

16. Parantez içindeki İbranice ifadenin anlamı "Nuhîlerin yedi kanunudur". Biz, Nuh'u esas alarak, bu ifadeyi "Nuh'un yedi kanunu" olarak çevirmeyi ve bu şekilde kullanmayı uygun bulduk.

17. Tivratta bu yasa, "Eti, onun canı olan kanı ile yemeyeceksin" şeklinde geçer (Tekvin, 9:4). Rabbiler bu cümleyi "Canlı hayvandan et koparıp yememek" olarak yorumlamışlardır (bkz. Maimonides, Mişne Tora, giriş ilavesiyle İngilizceye çev: Philip Birnbaum, New York 1974, Melakhim, 9: 1; Newmann-Sivan, sf. 203).

18. Bkz. Tekvin, 9: 4-6.

19. Bkz. Midraş Rabah, Bereşit Rabah, 34: 8.

Maymonides'in²⁰ (Maimonides, MS. 1135-1204) belirttiğine göre bu yedi kanunun altısı daha önce Adem'e verilmiş, canlı hayvandan et koparıp yememe kanunu Nuh'un dinine ilave edilmiştir²¹. Maymonides, Tekvin'in 9. bâbindan çıkarılan Nuh'un yedi kanununa Yahudi olmayanların uymakla zorunlu olduğunu belirtir ve uyanları "hasid" (dindar) olarak değerlendirir²². Halakhta da bu yedi kanuna uyan kimseler "Hasidey Umot Ha-Olam" (Dünyanın dindar insanları) olarak tanımlanırlar²³. Bu kimseler, Yahudi hukukunun hâkim olduğu devlette veya topraklarda imtiyazlı olup, bir mühtedinin sahip bulunduğu tüm haklardan faydalanırlar. Bunlara "yarı mühtedi" anlamında "ger toşav" denir²⁴. Bunlar, Nuh'un yedi temel kanununun kalben benimser ve gereklerini yerine getirirlerse, her iki dünyada kurtuluşa ulaşırlar. Kurtuluşa, sadece "seçilmiş halk" (Yahudiler) veya ihtida yoluyla seçilmiş halka katılanlar için değildir²⁵. Eliyahu Rabah'da bununla ilgili olarak şöyle denir: "Yeri ve gökleri şahit tutarım; ister Yahudi, ister goy (Yahudi olmayan), ister erkek, ister kadın, ister köle, ister cariyeye, her kişinin üzerine, yaptığı işe göre kutsallık gelecektir"²⁶.

Yahudilere göre, Nuhîlerin kurtuluşuyla ilgili bu anlayış, Yahudiliğin sadece Yahudi ırkına ait olmasından kaynaklanmamaktadır. Irken Yahudi olmayıp Yahudiliğe ihtida edenlerle irken Yahudi olanlar arasında (teorik plânda), aslında, fark yoktur. Bu konuda Rabbi Yeremya şöyle der: "Tora'nın (Tevrat) hükümlerini uygulayan bir yabancıнын bile başhama eşit olduğunu nereden biliyoruz? Kutsal Kitap, 'Bu, rahiplerin, Levililerin ve İsrailin Torasıdır' demez, fakat, 'Bu, insanın torasıdır'²⁷ der. Yine o, 'Kapıları, Levililere, rahiplere ve İsraililere aç' demez de 'İnançlı milletlerin girebilmesi için kapıları aç'²⁸ der". Rabbi Yeremya Mezmurlardaki "Bu, dindarların gireceği Tanrı kapısıdır"²⁹ cümlesini de bu konudaki görüşüne delil getirir³⁰.

Rabbi Yeremya ve yandaşlarının bu görüşlerine rağmen, irken Yahudi olmak, genel Yahudilik anlayışında, bir seçilmişliğin işaretidir. Allah,

20. Asıl adı Moşe ben Meymun'dur. İslam dünyasında Musa bin Meymun olarak bilinir. XII. Yüzyılda Endülüs'te yetişmiş olan Maymonides, felsefe, kelim ve hukuk ilimlerinde otorite bir isimdir. Onun belirlemiş olduğu onüç maddelik iman esasları Ortodoks Yahudiliğin iman esasları olarak bugün de geçerliliğini sürdürmektedir. Mora Nevukhim (Delâletü'l-Hâirin) isimli kelim kitabı ile, Mişne Tora isimli hukuk kitabı Yahudi klasiklerinden sayılır.
21. Bkz. Maimonides, Mişne Torah, Melakhim 9:1.
22. Bkz. Maimonides, Mişne Torah, Melakhim, 8:11.
23. Alfred J. Kolatch, The second Jewish Book of Why, New York 1985, sf. 99.
24. Philip Birnbaum, Encyclopedia of Jewish Concepts, New York 1991, sf. 92.
25. The Judaism, Editör: Arthur Hertzberg, USA 1963, sf. 14-15.
26. Bkz. Eliyahu Rabah, (Tanna de be Eliyahu, İbrancie'den İngilizceye Çev: William G. Braude-İsrail J. Kapstein, Philadelphia 1981, içinde), 9.
27. II. Samuel, 7: 19.
28. İşaya; 26:2.
29. Mezmurlar, 118: 20.
30. Bkz. Hertzberg, sf. 16.

diğer milletlerin arasından Yahudileri (İsrailoğullarını) seçmiştir. Bu yüzden onlar seçilmiş halktır. Bu seçilmişlik ve bir goy olmamak, Allah'a şükür gerektiren bir husustur. Klasik Rabbanî anlayışta ve modern Ortodokslukta bu anlayış hâkimdir³¹. Bununla birlikte, Nuhîlerden olmak da kurtuluşun en kolay yolu sayılır. Yahudi olmayanlar, Nuh'un yedi temel kanununu yerine getirmek suretiyle, kolaylıkla kurtuluşa ulaşabilir ve cennet nimetlerinden faydalanırlar. Ancak, Yahudilerle aralarında derece farkı vardır³².

3. Yahudi Olmayanların Yahudi Toplumu İçindeki Durumu

Tevrat'ta Yahudi olmayanlara, durumuna göre, "ger" veya "nokhrî" denir. "Ger" Yahudi cemaati arasında yaşayan, "nokhrî" ise dışardan gelip giden ve kısa süre Yahudi topraklarında ikâmet eden yabancı anlamına gelmektedir³³. Fakat Tevrat'ın geneli göz önüne alındığında bu terimlerin sadece Yahudi topraklarıyla ilişkisi olan yabancılar için kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü, Yahudilerin Mısır'daki hâli de, Mısırlılara nazaran, "ger" olarak tanımlanmaktadır. Tevrat'a göre Yahudiler Mısır'da kaldıkları dönemde "ger" idiler³⁴. Buna göre "ger", irken ve dinen azınlık olanlar anlamına gelmektedir. Daha sonra bu terim, mühtedi anlamında kullanılmaya başlamıştır³⁵. Yahudi literatüründe "ger", irken Yahudi olmayıp Yahudiliği kabul eden mühtediye verilen isim hâline gelmiştir. Yahudi topraklarında veya Yahudi cemaati arasında yaşayan ve Yahudi dinini bütünüyle benimseyip gereklerini yerine getiren kimseye "ger tsadik" (tam mühtedi); sadece Nuh kanunlarını benimseyip yaşayanlara da "ger toşav" (yarı mühtedi) adı verilmiştir³⁶. Dolayısıyla, yarı mühtedi konumunda olan Nuhîler, Yahudi cemaati arasında yabancı azınlık olarak görülmüşlerdir.

Yahudi cemaati arasında yaşayan azınlıklar hakkında Tevrat özel hükümler getirmiştir. Tevrat'a göre Yahudi cemaati arasında yaşayan yabancı, bir gariptir. O garibe zulmedilmemelidir. Mısır'daki hayatlarında garipliğin ne olduğunu bilen Yahudiler³⁷ kendi aralarındaki gariplere sevgiyle muamele etmelidirler³⁸. Ayrıca, Allah da garipleri sevmektedir³⁹.

31. Ordodoks dua kitabında (siddur) bu konuda şöyle bir dua cümlesi yer almaktadır: "Hamd sana alemlerin kralı Rabbimiz Yehova, ki, bizi goy yaratmadın" (bkz. *Siddur Sefaradi*, İbranice-İngilizce, İngilizce'ye Çev: Rabbi Nosson Scherman, The Art Scroll Mesorah Series, Brooklyn 1990, sf. 20).

32. Bkz. Yosef Albo, *Sefer Ha-Ikkarim*, İbranice-İngilizce, Tahkikli İbranice Metni İngilizce Tercümesiyle Birlikte Neşreden: Isaac Husik, Philadelphia 1946 (IV. cilt), I: 25.

33. Bkz. *Tesniye*, 14: 21.

34. Bkz. *Çıkış*, 23: 9.

35. Ger ve Gerim hakkında geniş bilgi için bkz. Gerim, (Mesaktot Kitanot, İbranice-İngilizce, İngilizce Çevirinin Editörü: Avraham Kohen, Soncino Press, London 1984, içinde).

36. Birnbaum, *Encyclopedia of Jewish Concepts*, sf. 132; Newman-Sivan, sf. 170.

37. *Çıkış*, 23: 9.

38. *Tesniye*, 10: 19.

39. *Tesniye*, 10: 18.

Bununla birlikte, Yahudiler ile yabancılar arasında bir fark vardır. Yahudiler için yasak olan bazı şeyler yabancılara serbesttir. Tesniye’de, Yahudilere “Leş yemeyeceksin” denir. Fakat, yemesi için bir garibe verilebileceği veya dışardan gelip giden bir yabancıya (nokhri) satılabileceği müsaadesi verilir⁴⁰. Maimonides’e göre, hırsızlık yapan bir ger toşav (yarı mühtedi Nuhî), ister Yahudi’den, ister Yahudi olmayandan çalsın ve çaldığı şey ne olursa olsun, ölümle cezalandırılır⁴¹. Uyması gereken kanunlardan zor kullanılarak vazgeçmesi istenilirse, puta tapmak bile olsa, buna yapmasına müsaade edilir⁴². Mahkemeye intikal eden davalarda Yahudi mahkemesi ger toşavın durumunu göz önüne almak zorundadır. Mahkeme, talebe binâen, bir ger toşav yargıç bulmakla yükümlüdür. Eğer, iki ger toşav Yahudi kanunlarına göre görülmesini isterlerse, dava, Yahudi kanunlarına göre görülür. Biri Yahudi, diğeri kendi kanunlarına göre davanın bakılmasını isterse, ikincisinin talebi geçerli olur. Yahudi ile ger toşav arasındaki davada Yahudi, Nuh kanunlarına göre de davayı kazanabilecek durumdaysa, dava, Nuh kanunlarına göre görülebilir. Aksi durumlarda Yahudi kanunları geçerli olur⁴³.

4. Yahudilik ve Misyonerlik

Yahudilik, dış dünyada, bütünüyle Yahudilere has bir din olarak görülür ve Yahudilerin bu dini yaymak için faaliyette bulunmadığı düşünülür. Birçok kimse tarafından bu dinin misyoner karakterli olmadığı zannedilir. Bu kanaat, Tevrat’ın muğlak ifadelerinden ve Yahudilerin günümüzdeki davranışlarından kaynaklanmaktadır. Tevrat’ta, din olarak Yahudiliğin sadece Yahudi milletine has olduğu belirtilmemiştir. Bununla birlikte Tevrat, Yahudilere, diğer kavimleri Yahudiliğe davet etmeyi de açıkça emretmemiştir. Tevrat’ta, Yahudilerin dinlerini yaymak için cihad yaptıklarına dair bilgi yoktur. Yahudilerin diğer kavimlerle savaşları, toprak kazanma, vadedilen topraklara girme savaşlarıdır. Bununla birlikte Tevrat’ta, dolaylı olarak, Yahudiliğin diğer kavimlere açık bir din olduğunu gösteren bölümler vardır. Ammonlular, Moablular, Esavîler (Edomlular) ve Mısırlıların Yahudiliğe dahil olması ile ilgili kural ve sınırlamaları ihtiva eden Tevrat âyetleri buna örnekler⁴⁴.

Tevrat’ta, özel durumları nedeniyle bazı kavimlere karşı Yahudiliğe girme hususunda zorluk çıkarılmıştır. Ammonlularla Moabluların, Mısır’dan çıkışta Yahudilere iyi davranmadıkları için onuncu nesle kadar Yahudi cemaatine katılmaları yasaklanmıştır⁴⁵. Bunların dışında, Hititler

40. Tesniye, 14: 21.

41. Maimonides, Mişne Tora, Melakhim, 9:9.

42. Maimonides, Mişne Tora, Melakhim, 10: 2.

43. Maimonides, Mişne Torah, Melakhim, 10: 12.

44. Bkz. Tesniye, 23: 3-8.

45. Bkz. Tesniye, 23: 3-4. Tevrat’taki bu hüküm, daha sonra Mişna bilgini Rabbiler tarafından iptal edilmiştir. Mişna’nın Yedayım bölümünde anlatıldığına göre, Yahudi-

(Hititler), Girgaşiler, Amoriler (Amurrulular), Kenanlılar, Perizziler, Hiviler ve Yabusilerin mutlak düşman olduğu ve bunların ortadan kaldırılması gerektiği bildirilmiştir. Bunun sebebi, bu kavimlerin Yahudilere vad edilen topraklarda yaşamalarıdır: Yahudiler, kendilerine vad edilen topraklarda yaşayan bu kavimlerle hiçbir surette anlaşma yapmamak ve onları mutlak surette ortadan kaldırmakla yükümlüdürler⁴⁶.

Tevrat'ta, düşman ilan edilen bu kavimlerin yanında, imtiyaz tanınan kavimler de vardır. Yakub'un kardeşi Esav'ın soyu Esaviler ile Mısırlılar bunlardandır. Yahudiler bu kavimlere karşı nefret duymamalıdır. Bu kavimlerden üçüncü nesilden olanlar Yahudi cemaatine kolaylıkla katılabilirler⁴⁷. Tevrat'ın bu ifadelerinden, esas itibariyle, Yahudiliğin ihtidaya açık bir din olduğu anlaşılmaktadır.

Tevrat'ta Yahudiliği yaymakla ilgili açık emirler olmasa da, Yahudiler, MS II. Asra kadar dinlerini yayma faaliyetinde bulunmuşlardır. Hatta, Babil Sürgünü sırasında ve Makkabiler döneminde bile sistematik misyonerlik yapmışlardır⁴⁸. Ester kitabında anlatıldığına göre, Yahudilerin baskısından korkan birçok Persli Yahudiliğe girmiştir⁴⁹. Talmud'da, Yahudiliği yaymak, faziletli bir iş olarak değerlendirilmiştir. Tannaim'in dördüncü neslinden Rabbi Şim'on ben Eleazer, Allah'ın Yahudileri sürgünlere, oradaki insanları kendilerine çeksinler diye gönderdiğini belirtmiştir⁵⁰.

MS II. Asırdan itibaren dönmelerin problem olması dolayısıyla, mühtediliğe karşı olumsuz bakılmaya başlanmıştır. Rabbi Helbo⁵¹, mühtedilerin Yahudiler için bir cüzzam kadar tehlikeli olduğunu ileri sürmüştür. Bu nedenle Rabbiler, mühtedilik hususunda katı sınırlamalar getirmişlerdir⁵². Yahudiliğe ihtida etmek isteyen bir yabancıнын sıkı bir

liğe ihtida eden bir Ammonî cemaate katılmak istemiş, katı nasçı Rabban Gamaliel; Tevrat'taki hükmü delil getirerek, cemaate katılmasının mümkün olmadığını söylemiştir. Orada bulunn Rabbi Yeşu ise katılabileceğini, çünkü Musa zamanındaki Ammonilerle o günkü Ammonilerin aynı olmadığını, milletler arasında nesil karışıklığının meydana geldiğini belirtmiştir. Tartışma neticesinde, Ammonî'nin cemaate katılmasına müsaade edilmiştir (bkz. Mişna, Yedayım, IV: 4).

46. Bkz. Tesniye, 7: 1-4; 20: 16-17.

47. Bkz. Tesniye, 23: 7-8.

48. Bkz. Hans Joachim Schoeps, *The Jewish-Christian Argument: A History of Theologies in Conflict*, İngilizceye çeviren: David Green, Faber & Faber, London 1963, sf. 12.

49. Bkz. Ester, 8:17. Burada, "Yahudi oldular anlamında", "mityahdim" kelimesi kullanılmaktadır.

50. Talmud Bavli (TB), İbranice-İngilizce, İngilizce çevirinin editörü Yehezkel (İzidor), Epstein, Soncino Press, London 1984-1990, Pesahim 87b; İbn Habib, Yaakov, *En Yaakov*, İbranice-İngilizce, İngilizce'ye Çev: S.H. Glick, New York 5682 (V ciit), Pesahim 87b.

51. Mişna yofümçusu Amoraim'in dördüncü neslinden olup Filistin ekolündendir. Bkz. Hermann L. Strack, *Introduction to the Talmud and Midrash*, New York 1983, sf. 128.

52. Bkz. Schoeps, sf. 12.

imtihandan geçirilmesini, samimi olup olmadığını belirlenmesini istemişlerdir⁵³. Babil Talmudu'nun Yevamot bölümünde, Yahudiliğe geçmek isteyen bir yabancıya şu soruların sorulması telkin edilmiştir: Yabancı'nın Yahudi olma gerekçesi nedir? Yahudi olmak isterken Yahudiliğin durumunu, Yahudilerin baskı altında yaşadıklarını, sürgünden sürgüne gönderildiklerini gözönüne almış mıdır? Eğer yabancı, bunları bildiğini, bununla birlikte Yahudi olmak istediğini, Yahudiliğe geçmekle kaybedecek bir şeyinin bulunmadığını söylerse, o zaman o yabancı'nın hemen Yahudiliğe kabul edilmesini emredilmiştir. Halakhaha göre bu durumdaki bir kimse-den, ilk önce biraz kolay, biraz da zor ve külfetli kanunlardan bazılarını yerine getirmesi istenir. Mühtedi bu kanunları gördükten sonra vazgeçmek isterse, vazgeçebilir. Gönülsüz mühtedi'yi dinde tutmanın bir yararı yoktur⁵⁴.

İhtidaya getirilen bu sınırlamalar, ihtida olaylarını Yahudilikte nadir hale getirmiştir. Zamanla, Yahudilik kendi içine kapanmıştır. Bununla birlikte, her çağda, ufak tefek ihtidalar olmuştur. Bir Türk kavmi olan Hazarlardan bazılarının MS VIII. Asırda Yahudiliğe geçmesi buna örnektir.

Çağdaş Rabbilerden Arthur Hertzberg, Yahudiliğin halen ihtidaya açık olduğunu belirtir. Ona göre mühtediler, aslında, Allah indinde değerlidirler. Onların bu değerli oluşu, Yahudi inancını kabul etmelerinden değil, Yahudi kaderine ortak olmayı kabul etmiş olmalarındandır. İyi insan, kendi dininde de kurtuluşa erebilir.⁵⁵

5. Yahudi Kelamı Açısından Diğer Dinlerin Durumu

İhtidaya bu sınırlamalar getirildikten sonra hukukçu Rabbiler, Yahudilik dışında kalanların dinî durumunu da belirlemişlerdir. Yahudi olmayanlar, daha önce de belirtildiği gibi, Nuhîler (Bney Noah) ve putperestler (Avoda Zarim) olmak üzere ikiye ayrılmış, Nuhîler tafdil edilmiştir⁵⁶. Halakhahta, Nuh'un yedi kanununun Yahudi olmayanlar için yeterli olduğu belirtilmiş; Nuh'un bu yedi kanununu kalben benimseyen ve uygulayan kimselerin hem bu dünyada, hem de ahirette kurtuluşa ulaşacağı hükmü verilmiştir⁵⁷.

Yahudi bilginler, bu hüküm çerçevesinde, Yahudilik dışında insanı kurtuluşa götürebilecek dinlerin var olup olamayacağı meselesini felsefî ve kelâmî açıdan tartışmışlardır. Ortaçağ meşhur Yahudi kelimcilerinden Yosef Albo, insanların dinini temelde ikiye ayırmıştır. Bunlardan biri İsrailoğullarının dini, diğeri de Nuh kanunlarına bağlı Nuhîlerin dinidir. Albo'ya göre, Musa kanunları ve Nuh kanunları detayda farklılık göster-

53. TB, Yevamot 47a; En Yaakov, Yevamot 47a.

54. TB, Yevamot, 47a-47b; En Yaakov, Yevamot, 47a-47b.

55. Bkz. Hertzberg, sf. 16-17.

56. Krş. Schoeps, sf. 13.

57. Bkz. Michael Wyschogrod, "Musevilik Açısından İslam ve Hristiyanlık", İbrahimî Dinlerin Diyaloğu, çev: Mesut Kardeşhan, İstanbul 1993, sf. 37-38.

mekle birlikte temel ilkelere uzlaşmaktadır. İkisi de aynı zamanda yürürlükte. İsrail’de Musa kanunları, Yahudi olmayanların yaşadığı diğer bölgelerde de Nuh kanunları geçerlidir. Farklılık, coğrafi ve kültürel bakımdandır. Yahudi olmayan kimselerin ilahî kaynaklı Nuh kanunları vasıtasıyla mutluluğa ulaşmasında şüphe yoktur. Çünkü Rabbiler, “Hasidey Umot Ha-Olam yeş lehem heleg be Olam Ha-Ba” (Dünyanın dindar milletleri için gelecek dünyada nasib vardır) demişlerdir. Ancak, onların ulaştığı mutluluk, Yahudilerin Tora (Tevrat) vasıtasıyla ulaştığı mutlulukla aynı derecede değildir⁵⁸.

Albo, aynı zamanda birden fazla ilahî dinin yürürlükte olmasını, din koyucu ve insan açısından olmak üzere, iki yönden ele almaktadır. Albo bu konuda, özetle şunları söylemektedir: “İlk bakışta, gerek din koyucu, gerek insan açısından tek bir dinin olması gerektiği anlaşılır. Din koyucu, her açıdan tek olduğundan, onun kanunu da tek olmalıdır. İnsan açısından bakıldığında da, insan tabiatı tek olduğundan, onları mükemmelliğe sevkeden din de tek olmalıdır. Bundan ise, beşeriyetin tek dinin olması gerektiği neticesi çıkmaktadır. Ancak insan, yani kanun alıcı, çeşitli açılardan mülahaza edildiğinde, ya ataları, ya da diğer sebeplerden dolayı farklı mizaçlara sahiptir. İki insan aynı karakterde değildir. Albo, bu karakter ve alışkanlık farklılığını coğrafi farklılıklara dayandırmaktadır. Ona göre topraklar; hava, su, dağlar vs. bakımından farklılık gösterir. Suyu iyi olmayan bazı toprakların meyvesi sert ve kaba olur. Suyu tatlı olan bazı toprakların meyveleri de tatlı olur. Bu durum, hayvanlarda ve insanlarda da görülür. İki farklı coğrafi bölgede yaşayan insanların adetleri ve gelenekleri, yaşadıkları toprağın özelliklerine bağlı olarak, farklılık gösterir. Bu bakımdan, bir bölgenin kanunları, aynı zaman diliminde de olsa, diğer bölgelerin kanunlarından farklı olmak durumundadır. Bununla birlikte, kanun koyucu tek olduğundan, farklı bölgelerdeki dinler genel prensipler bakımından aynıdır; farklılık detaydadır⁵⁹.

Albo’nun bu felsefi ve kelamî açıklamasına göre, aynı zaman diliminde birden fazla ilahî menşeli din varolabilir. İkisi de insanlığın saadetine vesiledir. Albo’nun bu açıklaması, klasik Rabbanî öğretinin felsefi bakımdan bir izahıdır. Modern Yahudi mezheplerinin görüşü de bu yöndedir. Reformist Yahudiliğin öncülerinden Moses Mendelssohn’a⁶⁰ göre Tevrat, sadece Yahudi halkının Tevratıdır. Yahudi olmayan diğer halklar, tabii din veya kendi gelenekleri ile kurtuluşa erebilirler; kurtuluş, sadece bir dinle sınırlı değildir⁶¹. Bunun için, Yahudiliğin dışarıdan mühtediler

58. Albo, I: 25.

59. Albo, I: 26.

60. Alman Yahudilerinden Moses Mendelssohn (1729-1786), Reformist Yahudilik hareketinin öncüsüdür.

61. Bkz. David Rudasky, *Modern Jewish Religious Movements, A History of Emancipation and Adjustment*, New York 1967, sf. 61-62. Modern Yahudiliğin bu konudaki anlayışı hakkında ayrıca bkz. Michael Wyschogrod, sf. 35-37.

kazanma gayreti yoktur. Mendelssohn'un Yahudilik anlayışında, diğer halkların Konfüçyüs gibi ahlâk öğreticileri takdirle karşılanmaktadır⁶².

Çağdaş Yahudiliğin önemli bir filozof hahamı olan Mordecai Menahem Kaplan⁶³, Yahudilik dışındaki dinlerin konumunu belirlemek için önce Yahudiliği tanımlamıştır. Ona göre Yahudilik; muayyen bir toprakla kimlikleştirilmiş bir grup hayatını, müşterek bir dini, bir dil ve edebiyatı, folkloru, kanun kodekslerini ve sanatı bünyesinde barındırmaktadır. Bu anlamda Yahudilik; Yahudilerin İsrail ülkesinde bin yıldan fazla süren millî otonom yaşamları ile yaklaşık ikibin yıllık Diaspora (sürgün) yaşamları boyunca oluşturdukları bir medeniyettir⁶⁴.

Yahudiliği bir medeniyet olarak tanımlayan Kaplan, Tevrat'ı da bu medeniyetin bir unsuru olarak görmüştür. Ona göre Tevrat, bir Yahudi medeniyetini ifade etmektedir⁶⁵. Tevrat, Yahudilerin gerçeği arama ve kurtuluş yolunu bulma hususundaki ortak çabalarının bir ürünüdür. Bu Tevrat, dünyadaki doğruluğu geliştiren bir ruh olarak, Allah'ın realitesine şahadet etmesi anlamında ilahî bir vahiy olarak telakki edilebilir. Ancak bu telakki, eskilerin "Torah Min Ha-Şamayim" (Tevrat Semadandır= İlahî Tevrat) kavramından bahsederken kasdettikleri anlamı teyid etmez. Bu telakki, Allah'ın Tevrat'ı değil, Tevrat'ın Allah'ı vahyettiği gerçeğini ifade eder⁶⁶. Bu bakımdan, Tevrat'ın kendisi değil, varlık plânına çıkış süreci ilahîdir. Bu anlamda, hayatın zenginleştirilmesini ve kurtuluşu amaç edinen diğer medeniyetlerin kanun ve doktrinleri de, aynı sürecin bir parçası olmaları itibariyle ilahîdir. Bu kanun ve doktrinlerin ilahî oluşu, mutlaka insanlığın faydasına yaramaları şartına bağlıdır. Aynı şart; Yahudi seriatı için de geçerlidir⁶⁷.

B. YAHUDİLİK AÇISINDAN HİRİSTİYANLIK VE İSLÂM

Yahudiliğin Hristiyanlık ve İslam'a bakışı, onun kendisi ve kendi dışındaki dinlerin durumu hakkındaki açıklamasıyla bağlantılıdır. Yahudi-

62. Leo Trepp, A History of the Jewish Experience, New York 1973, sf. 284.

63. 1983'de 103 yaşında ölen Mordecai Menahem Kaplan, Muhafazakar Yahudilik akademisi "The Jewish Theological Seminary of America'da uzun süre görev yapmış ve daha sonra bu hareketten ayrılarak kendi fikirleri çerçevesinde, 1968'de, Yeniden yapılanmacı (Reconstruction) adını verdiği hareketi kurmuştur. Yenidenyapılanmacı Hareket, benimsediği ilkeler itibariyle, yelpazede Muhafazakar Yahudiliğin solunda, Reformistliğin sağında yer almıştır.

64. Bkz. Dynamic Judaism: The Essential Writings of Mordechai Menahem Kaplan, derleyen: Emanuel S. Goldsmith-Mel Scutt, New York 1985, sf. 241.

65. Bkz. Kaplan, Judaism As A Civilization, The Jewish Publication Society of America And The Reconstructionist Press, USA 1981, sf. 414.

66. Kaplan'ın bu görüşü, Yenidenyapılanmacı Mezhebin dua kitabı siddurda, temel prensip olarak yer almıştır (bkz. Rudaskay, sf. 360).

67. Bkz. Kaplan, The Future of American Jew, New York 1949, 382. Kaplan'ın bu görüşlerini damadı İra Einstein da aynı şekilde savunmuştur (bkz. Einstein, Judaism Under Freedom, New York 1956, sf. 70).

lik, Yahudilerin dini olduğuna göre, onun dışındaki dinler, Nuh'un yedi temel kanununa sahip olmak şartıyla varolma hakkına sahiptirler. Nuh'un yedi temel kanununa bünyesinde yer veren dinler ise, Yahudi olmayanları hem bu dünyada, hem de gelecekte mutluluğa ve kurtuluşa ulaştırabilirler. Hıristiyanlık ve İslâm, bu dinlerin başında gelmektedir⁶⁸. Bu dinler, misyoner karakterleri sebebiyle, Allah'ın mesajını putperestler arasında yaymakta ve bütün insanlığı Allah'a çağırılmaktadır. Meşhur Yahudi bilgini Maymonides, bu konuda şunları söylemektedir: "Tanrının tasavvurlarını anlamak, insan zihnini aşan bir şeydir; zira bizim yöntemlerimiz, onun yöntemleri değildir; düşüncelerimiz de onun düşünceleri değildir. Nasıralı İsa ve ondan sonra gelen İsmailî'nin (Muhammed) işleri, aşağıda da belirtildiği gibi, dünyayı hep birlikte Tanrı'ya kulluğa hazırlamak üzere Mesih'in yolunu açmaya yaramıştır. 'Çünkü, bir yürekle Rabbe kulluk etmek için hepsi Rabbin ismini çağırırsınlar diye, kavimlere o zaman temiz dil vereceğim'⁶⁹ buyrulmuştur. Nasıralı İsa ve İsmailî vasıtasıyla Mesih umudu, Tevrat ve emirler yaygınlaşmış; uzak adaların sakinleri ve kalben ve bedenlen sünnetsiz pek çok halkın arasında duyulmuştur"⁷⁰. Görüldüğü gibi Maymonides, Hıristiyanlık ve İslâm'a Tanrı'nın planında önemli yer vermektedir. Ona göre Hıristiyanlık ve İslâm, Allah'ın mesajını Yahudi olmayan kavimler arasında yayarak Mesih'in gelişine zemin hazırlamaktadır. Maymonides, başka bir yerde, bu görüşünü daha açık belirtir: "Nasıralı'nın ve İsmailî'nin öğretileri, bütün dünyayı, tek bir ruhla, Tanrı'ya ibadeti mükemmelleştirecek olan Mesih'in gelişini hazırlama hususunda kutsal amaca hizmet etmektedir. Hıristiyanlar ve Müslümanlar, kutsal kitabın sözlerini ve hakikat kanunlarını bütün dünyaya yaymışlardır. Yaptıkları, yapacakları hatalar dikkate alınmaksızın, Mesihî çağın gelişinde onlar tam doğruya döneceklerdir"⁷¹. Muhazakar Yahudiliğin önemli bilgincilerinden ve teologlarından biri olan Jacob Neusner de, Maymonides'in görüşleri doğrultusunda, bu konuda özetle şunları söyler: "Biz Yahudiler, Hıristiyanlığın ve İslâm'ın kutsal tarihdeki yerini anlamalıyız. Kendimize şunu sormalıyız: Hıristiyanlar sadece Nuhî midirler, veya, iddia ettikleri gibi, gerçekten İbrahim, İshak ve Yakub'un oğulları mıdır? Nuh kanunları bütün insanlıktan; puta tapmamak, Tanrı'nın ismine küfretmemek, öldürmemek, katletmemek, hırsızlık yapmamak, zinadan kaçınmak, adalet evleri kurmak ve hayvanlara vahşice davranmamak gibi temel kurallara uymasını ister. Hıristiyanlar bu kuralları tasdik ederler. Fakat dahası da var; Hıristiyanlık ve İslâm sayesinde ki Torah (Tevrat= din) dünyanın uzak köşelerine yayılmıştır. Bunda Yahudiliğin bir katkısı yoktur. Elbette bazıları, Yahudiliğin bu kutsal misyonu yerine getirmekten Hıristiyanlık ve İslâm tarafından engellendiğini ileri sürerler. Fakat Yahudilik bu engellemeyi onaylamış ve misyonunu terketmiştir. Hıristi-

68. Rosenberg, sf. 84; Newmann-Sivan, sf. 203.

69. Tsefanya, 3: 9.

70. Bkz. Wyschogrod, sf. 41.

71. Bkz. Rosenberg, sf. 84.

yanlık ve İslâm, insanlar arasında monoteizmin yayılmasının vasıtaları sayılmıştır. Ortaçağ düşünürleri tamamen böyle söylemişlerdir⁷².

Maymonides ve Neusner'in bu olumlu görüşlerine rağmen Yahudilik, bir Yahudinin Hıristiyanlık ve İslam'a geçmesini büyük günah sayar. Bu anlayışa göre, Yahudilikten çıkan bir Yahudi, kendisini Tanrıya ve halkına bağlayan "ahid"i bozmuş olur⁷³.

Yahudiliğin, Nuh kanunları çerçevesinde Hıristiyanlık ve İslam'a genel bakışı budur. Bununla birlikte, inanç konusundaki bazı ayrıntılar dolayısıyla Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ı ayrı ayrı değerlendirmektedir.

1. Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve Hıristiyanlara Bakışı

Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve onun önderi İsa'ya bakışı, pozitif ve negatif değerleri birlikte ihtiva eder. İsa'nın bir Yahudi, Hıristiyanlığın da Yahudilikten furemiş bir din olması noktasında Yahudi bilginlerin bakışı olumludur. Fakat, İsa'nın Yahudi öğretilerine ters öğretiler getirmesi ve Hıristiyanlığın da daha sonra politeist bir yapıya bürünmesi noktasında bu olumlu bakış olumsuzlaşır.

Genel olarak Yahudilere göre İsa, Galileli dindar ve zâhid bir Yahudidir. Ferisî geleneği üzere yetişmiştir. Halkını sevmiş ve Romalı yöneticilerin baskısı altında onların ezilmesinden üzüntü duymuştur. Tanrı'ya olan derin inancıyla, kardeşlerini eğitmek ve rehberlik etmek üzere yola çıkmıştır. O, yeni bir şey getirmemiştir. Onun söyledikleri Tevrat'ta ve Rabbanî gelenekte bulunmayan şeyler değildir. Onun tek amacı, Yahudi öğretisindeki ahlâkî unsurların hayat planına çıkarılmasıdır. Onun öğretilerini benimseyen küçük bir grup onu üstad edinmiş, o da onlara önderlik yapmıştır. Çevresindekiler, İsa'nın bir mesih olduğunu düşünmüş ve kendilerini kurtaracağını zannetmişlerdir. Halbuki İsa, onlara Tevrat'ın emirlerine sıkı bir şekilde uymayı telkin etmiştir.

İsa Kudüs'e geldiğinde, Galileli bir isyancı lider olarak, onun mesihî vaazları Romalı yöneticilerin kulağına gitmiştir. Vali Pontus Pilate, İsa'yı yakalatmış ve Roma ceza usulüne göre çarşıya germiştir. İsa, daha önceki Yahudi şehitler gibi kaderini sükûnetle karşılamış ve kendini Tanrı'nın iradesine bırakmıştır. Hayatı ve ölümü bakımından İsa'nın kaderi diğer mesihî fikirler taşıyan Yahudilerin kaderiyle aynı olmuştur.

Her Yahudinin kendi görüşünü açıklama hakkı Yahudi toplumunda hoşgörüle karşılanmıştır. Bu bakımdan İsa, Yahudi toplumunda görüş ve inançlarını açıklama hakkına sahipti. İsa, diğer Yahudi Rabbiler gibi

72. Bkz. J. Neusner, *Judaism in the Secular Age*, London 1970, sf. 71.

73. Bkz. Rosenberg, sf. 84.

kendi görüşü açısından Tevrat'ı yorumluyor ve öğretiyordu. Onun ayrıldığı nokta, kendisini bir mesih olarak ilan etmesiydi. Modern dönem Yahudi bilginleri İsa hakkında bu şekilde düşünmektedirler⁷⁴.

Modern dönem Yahudi bilginlerin bu bakışına karşı klasik Rabbanî kaynaklarında İsa hakkında hiç de iyi şeyler söylenmemiştir. Rabbiler, Talmud'da, İsa'yı, İsrailoğullarını saptıran bir büyücü olarak tanıtmışlardır⁷⁵. Babil Talmudu'nun Sanhedrin bölümünün Hıristiyan sansüründen kurtulmuş bir yerinde, İsa'nın büyücülük yaptığı için asıldığı, fakat onu asanların Romalılar olduğu belirtilmektedir. Burada anlatıldığına göre, büyücülük yaptığı için İsa'nın asılmasına karar verilmiş ve cezanın infazından kırk gün önce, büyücülük yaparak İsrailoğullarını saptırmaya yelendiğinden dolayı taşlanarak (idam sehpasında) öldürüleceği, lehine savunası olanların gelip onu savunması bir mübaşir tarafından sokaklarda ilan edilmiştir. Lehine savunma yapacak kimse çıkmadığından İsa, Fışih arefesinde asılmıştır⁷⁶. Talmud'un İsa'nın ölümüyle ilgili bu metninde karışık bir anlatım vardır. İsa ile ilgili bu olay, ölüm cezasına çarptırılan suçlunun ceza kararının infazdan kaç gün önce sokaklarda ilan edilmesi gerektiği meselesi tartışılırken misal olarak zikredilmiştir. Tesniye 13. Bab'da, büyücülüğün cezası taşlanarak ölüm olarak bildirilmiştir. Çarmıha gererek öldürme Tevrat hükmü değildir. Talmud'daki bu anlatımdan, İsa'nın Yahudi hukukuna göre yargılandığı ve suçlu bulunduğu, fakat cezalandırılmasının Romalılar tarafından Roma ceza usulüne göre yapıldığı anlaşılmaktadır.

Babil Talmudu'nun ilgili bölümünde, İsa'nın şakirdlerinin mahkemesiyle ilgili bir haber de bulunmaktadır. Burada, Mattay, Nakay, Nezer, Buni ve Todah isimli İsa'nın beş şakirdinin Yahudi mahkemesinde yargılanmasından söz edilmekte, fakat cezalandırılmaları hususunda bilgi verilmemektedir⁷⁷.

İsa hakkında olduğu gibi, ilk Hıristiyanlar ve onların kutsal kitapları hakkında Talmud'da pek az bilgi vardır. Bunlar da açık değildir. Talmud'da Hıristiyanlar için tanımlayıcı bir isim kullanılmamakta, sadece onlardan "minim" (heretikler) olarak bahsedilmektedir⁷⁸. İlk Hıristiyanların toplantı yerlerine "Be-Nizrefe", kitaplarına da "boş sahifeler" anlamında "Gillayon"⁷⁹ denmektedir⁸⁰. Apokrif kitapların ne yapılacağı husu-

74. Bkz. Trepp. 136-137.

75. Hıristiyan sansüründen geçen nüshalarda bu kısım yoktur. Sanhedrin 107b'nin sansürlü basılı metinlerinde gösterilmeyen kısımda Nasıralı İsa'nın büyü yaptığı ve İsraili saptırdığı yer almaktadır (Bkz. TB, Sanhedrin 107, C2, dipnot).

76. TB, Sanhedrin, 43a.

77. Bkz. TB, Sanhedrin, 43a.

78. Bkz. TB Şabat, 116a. Minim kelimesiyle Hıristiyanların da kastedildiği hakkında bkz. Schoeps, sf. 14.

79. "Gillayon" İbranicede, sahife, kopya, levha ve vahiy gibi anlamlara gelmektedir (bkz. Milon İvri Angli/Angli-İvri, Hazırlayan: Dov ben Abba, New York 1977, sf. 35).

80. Bkz. TB, Şabat 116a. Daha sonra Yahudiler tarafından Hıristiyan İncilleri için kötü,

sundaki bir tartışmada bir rabbi bu kitapların, Hıristiyan kitapları da dahil olmak üzere, içindeki Tanrı isimleriyle birlikte derhal gömülmesini, Rabbi Yosi ise Tanrı isimleri çıkarıldıktan sonra gömülmesini ileri sürer. Rabbi Tarphon'un görüşü ise daha ilginçtir. Rabbi Tarphon şöyle der: "O kitaplar elime ulaştığında, içinde Tanrı isimleri olduğu halde gömmezsem, oğlumu gömmüş olayım. Bir kimse, boğazlamak veya bir yılan sokmak için beni kovalasa, putperestlerin mabedine sığınırım da onların mabedine girmem. Çünkü, putperestler Tanrıyı bilmezler de inkar ederler, bunlar ise bildikleri hâlde inkâr ederler"⁸¹.

Hıristiyanlar için daha sonraki isimlendirme "Şituf"tur. "Şituf", Tanrının ismini başka bir varlığa vererek ona ortak koştur. Ortaçağ Yahudi yorumcuları, Yahudilikteki "Şituf" kelimesini Hıristiyanlık açısından açıklığa kavuşturmuşlardır. Onlar, Hıristiyanlığın ibadet şeklini "Avoda Zara"dan (putataparlık) ayrı tutmuşlardır. Bu suretle, dolaylı olarak, Hıristiyanlığı Nuh şeriatı çerçevesine sokmuşlardır⁸². Buna bağlı olarak, Talmud'un Sanhedrin 63b, Megillah 28a, Berakot 2b'nin yorumlarından hareketle, bir Hıristiyanın Yahudi huzurunda Hıristiyan yemini yapmasını geçerli saymışlardır. Bununla birlikte Hıristiyan Teslisi, Yahudi şeriatı açısından bir küfür olarak görülmüş, bir Yahudinin böyle bir inanca sahip olmasına müsaade edilmemiştir. Burada Yahudi bilginler, neyin şirk, neyin şirk olmadığı hususunda Yahudiler ve Yahudi olmayanlar açısından bir ayrıma gitmişlerdir. Yahudiler söz konusu olduğunda ölçüler sıkı tutulmuş, Yahudi olmayanlar söz konusu olduğunda ise bu ölçüler pek dikkate alınmamıştır. Çoğu Yahudi otoriteler, Tanrı ile insan arasında aracı anlayışını hem Yahudiler hem de Yahudi olmayanlar açısından uygun bulmamışken, bazıları, aracıya put olarak tapılmadıkça, Yahudi olmayanların başka bir varlığı aracı olarak benimseyebileceklerini söylemişlerdir. İkinci görüşte olanlar, Hıristiyan Teslisini Yahudiler açısından şirk kabul ederken, Yahudi olmayanlara böyle bir tanrı inancını uygun görmüşlerdir⁸³. Birinci görüşe dahil olanlardan Maymonides, Teslisi politeizm olarak değerlendirmiştir. Maymonides, Hıristiyanları kafir, putperest; "Karşında benden başka tanrıların olmayacak"⁸⁴ emrini ihlâl edenler olarak değerlendirmiştir. Maymonides, gerçek monoteistler olarak Yahu-

şeytanî, günah kaynağı anlamlarına gelen "aven" ile "gillayon" kelimeleri birleştirilerek "Aven-Gillayon" denmiştir (bkz. James Parker, *The Conflict of the Church and the Synagogue*, USA?, sf. 109).

81. TB, Şabat 116a. Talmud'un aynı yerinde, Hıristiyanlarla Mecusiler mukayese edilir. Burada, bir rabbinin bir Be-Abadan'a (Mecusi mabedi) giremeyeceği, özellikle bir Be-Nizrefe'ye (Hıristiyan mabedi) hiç girmemesi gerektiği, bunun karşılığında sıradan bir Yahudinin bir Be-Nizrefe'ye giremeyeceği, fakat bir Be-Abadan'a girebileceği hükmü verilir (bkz. TB, Şabat, 116a). Burada, Hıristiyanların Mecusilerden daha tehlikeli olduğu vurgulanmaktadır.

82. Schoeps, sf. 15.

83. Wyschogrod, sf. 38-39; Aryeh Kaplan, *A Handbook of Jewish Thought*, Jerusalem 1979, sf. 4.

84. Çıkış, 20: 3.

deleri ve Müslümanları görmüştür⁸⁵. Yine ünlü bir Yahudi bilgini olan Saadia Gaon (MS. 882-942. İslâm dünyasında Said el-Feyyumî olarak bilinir), Teslisin kutsal kitapta yerinin bulunmadığını, bu anlayışın monoteizme ters düştüğünü belirtmiştir⁸⁶. Raöbenu Tam (MS. 1100-1171. Asıl adı Yaakov ben Meir'dir) Teslis konusunda Hıristiyan teologların görüşünü benimsemiştir. Bu görüş; Teslisin, Tanrının üç tezahürü şeklinde yorumlanmasıdır. Rabbenu Tam, Sanhedrin 63b ve Berakot 2b'nin yorumunda, Hıristiyanların Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına yemin ettikleri zaman gerçekte tek bir Tanrı adına yemin etmeye niyetlendiklerini belirtir. Rabbenu Tam'a göre, Hıristiyanlar ulûhiyete şahıslar eklemekten men edilmişlerdir. Bu sadece Yahudiler için geçerlidir. Hıristiyanlar Nuh'un yedi kanununa bağlıdırlar. Bu kanunlar için de ise ortaklığı (Şituf) yasaklayan bir kanun yoktur⁸⁷.

Bütün bu farklı anlayışların yanında, genel olarak Yahudiler, şu noktalar açısından Hıristiyanlığı eleştirmişlerdir:

1. İsrail peygamberleri kendileri adına konuşmamış, kendilerini ön plana çıkarmamışlardır. İsrail peygamberleri, kendilerini Allah'ın sözcüsü saymışlardır. İsa ise "Allah böyle söyledi" yerine "Ben size derim ki.." ifadesiyle, Allah'ı değil kendini otorite yerine koymuştur. İsa, kendini Allah'ın sözcüsünden başka bir şekilde tasvir etmiş ve bundan dolayı Yahudiler onu peygamber olarak tanımamışlardır⁸⁸.

2. Yahudiliğe göre Allah, mutlak olarak Bir'dir. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh Üçlemesi, Yahudi nazarında üç ayrı şahsı ifade eder. "Bir üçtür, üç birdir" Hıristiyan anlayışı, Yahudilik için anlamsızdır. Bunun için Teslis kabul edilemez.

3. Yahudilikte Tanrı şekilsizdir. O, ne bir şekle bürünmüş, ne de bürünecektir. Yahudi, Tanrı'nın İsa'da bir insan şeklini aldığını kabul edemez. Bu, onun en temel inançlarına aykırıdır.

4. Yahudi inancına göre hiçbir beşerî varlık ilahî bir hüviyet kazanamaz.

5. Yahudiliğe göre hiçbir beşerî varlık mutlak mükemmel olamaz. Yahudi kutsal metinlerinde hiçbir şahsiyet mükemmel olarak tanımlanmamıştır.

6. Yahudilik, İnsanla Tanrı arasında aracı kabul etmez. Herkes Tanrı'ya doğrudan ulaşabilir. Kurtuluşa ulaşmak için aracıya gerek yoktur.

85. Kolatch, sf. 76.

86. Bkz. Saadia Gaon, The Book of Beliefs and Opinions, Arapça ve İbranice'den çev. Samuel Rosenblatt, Yale Judaica Series, New Haven 1976, II: 5-7.

87. Kolatch, sf. 77, 342.

88. Kolatch, sf. 72.

7. Hıristiyanlık, aslî günah inancını taşır. Yahudilik için böyle bir şey sözkonusu değildir. Günah miras olarak babadan oğula geçmez (Ezekiel, 18: 3-17).

8. Hıristiyanlık, İsa'ya imanın kurtuluşa götüreceğini öğretir. Yahudilik, ilahî kanunların gözetilmesiyle kurtuluşa ulaşılacağını savunur.

9. Hıristiyanlık, sakramentlere inanır. Sakramentler ilahî inayetin vasıtalarıdır. Yahudiliğin sakramentleri yoktur.

10. Hıristiyanlık, kurtuluşu İsa'ya bağlar. Sadece İsa'ya iman kurtuluşu sağlar. Yahudilik ise, dünyanın bütün dindar halklarının ahirette pay sahibi olduğunu öğretir. Adaletin temel kanunlarına uymak kurtuluş için yeterlidir. Yahudilik, Hıristiyanlığı, Hıristiyanları Tanrı'ya ulaştıran iyi bir yol olarak görür. Yahudiliğin İslâm, Budizm ve diğer etik dinlere bakışı da bu şekildedir. Bu dinler de mensuplarını Tanrı'ya ve kurtuluşa götürürler. Yahudilik, hiç kimsenin din değiştirmesini gerekli görmez⁸⁹.

11. Hıristiyanlık, Yahudiliği daha aşağı bir ahlâk geleneğine ve az gelişmiş bir ilahî ve beşerî sevgiye sahip bir din olarak görmektedir. Yahudilik, Hıristiyan ahlâkını ve sevgi mefhumunu gelişmiş olarak görmez; Yahudiliğinkinini yeni bir ifade şekilleri olarak görür. Yahudilik, Yeni Ahit'te Yahudi ahlâkında bulunmayan hiçbir yenilik bulmaz.

12. Bundan dolayı Yahudilik, Yeni Ahit'i ilahi vahiy olarak görmez. Yahudi bilginler, onda sadece Yahudi fikirlerinin özlerini bulurlar. Yeni Ahit'in bazı kısımları, Yahudilikle duygu bağları olmayan yabancılar tarafından Romen dünyasında yazılmıştır. Onun yazarları, kendilerini ve yeni inancı Yahudilikten ve Yahudilerden koparmışlardır. Bu yüzden Yeni Ahit'te anti-Yahudi ifadelere yer verilmiştir. Yuhanna İncili bunun en iyi örneğidir.

13. Bir Hıristiyan için İsa'nın adı derin sevgi fırtınaları oluşturur. Yahudi bu duygudan yoksundur. O, Hıristiyan inancına saygı gösterir; Tanrı sevgisini ve diğer bir dizi ahlâk öğretilerini onunla paylaşır. Hıristiyan tarihi sözkonusu olduğunda Yahudinin yaklaşımı bilimseldir. Yahudi için İsa, bir insan, bir öğretici ve reformisttir⁹⁰.

Yukarıda maddeler hâlinde zikredilen itirazları bakımından Yahudilik Hıristiyanlığı bu şekilde reddetse de, Yahudi bilginleri Hıristiyanları, Müslümanlara nazaran, kendilerine daha yakın bulurlar. Çünkü aralarında menşe birliği vardır. Maymonides bunu açıkça vurgular ve şöyle der:

89. Yahudiler bu anlayışlarını Mika'daki şu cümleye dayandırır: "Çünkü bütün kavimlerin her biri kendi ilahının ismiyle yürüyor; fakat biz daima ve ebediyen Allahımız Rabbin ismi ile yürürüz" (Mika, 4: 5).

90. Bkz. Trepp, sf. 133-135.

"Hıristiyanlar, bizim gibi, kutsal kitabın ilahîliğine ve efendimiz Musa'ya vahyedildiğine inanır ve kabul ederler. Sadece yorumda bizden ayrılırlar"⁹¹. Bunun için Maymonides, Hıristiyanlara Tevrat'ın öğretilmesine cevaz verir, fakat aynı şeyi Müslümanlar açısından caiz görmez. Çünkü Müslümanlar, Tevrat'ın tahrif edildiğine inanırlar. Hıristiyanlarla Yahudiler arasındaki fark kutsal kitabın yorumuna dayandığından, Hıristiyanlara Yahudiler tarafından Tevrat'ın öğretilmesi, akidelerinin düzelmesini sağlayabilir⁹².

Bir yandan Hıristiyanlığı kendilerine en yakın din olarak görüp, diğer yandan Hıristiyan inancını Yahudilik açısından şirk olarak değerlendiren ve böyle bir şirki Yahudi olmayanlar için uygun gören Yahudi bilginler, bir Yahudinin kiliseye girmesini kesinlikle yasaklamışlardır. Çağdaş Yahudi bilginlerinden Rabbi Moşe Feinstein, sadece sanatsal ve mimarî yönünü incelemek gayesiyle bile bir Yahudinin kiliseye girmesini uygun bulmamıştır. İsrail'de bir zamanlar Sefarad Baş Hahamlığı görevinde bulunan Rabbi Ovadya Yosef ise, misyonerlik faaliyetlerini de gözönüne alarak, Yahudilerin kiliseye girmesini yasaklamıştır. Ona göre Hıristiyanlar putperesttir, kiliseleri de putperest mabedleridir. Bazı Yahudi bilginler ise, bütün haç ve sembollerin çıkarılmasından sonra bir Yahudinin kilisede ibadet edebileceğini belirtmişlerdir⁹³.

2. Yahudiliğin İslâm'a ve Müslümanlara Bakışı

Yahudiliğin İslâm'a ve Müslümanlara bakışı, Hıristiyanlığa ve Hıristiyanlara bakışında olduğu gibi, pozitif ve negatif yaklaşımları birlikte ihtiva etmektedir.

Klasik Yahudi dünyasında "Müslüman" deyince, genellikle, hemen Araplar kastedilir. Bilindiği gibi, Yahudilerle Araplar arasında amansız bir düşmanlık vardır. Bu düşmanlığın temeli de, Hz. İsmail ile Hz. İshak'a dayanmaktadır. Tevrat'a göre Hz. İbrahim'in mübarek soyu Hz. İshak'ta devam etmiştir. Hz. İbrahim, Hz. İsmail'i yanından uzaklaştırmış ve Hz. İshak'ı alıkoymuştur⁹⁴. Tevrat'taki bu anlatım, daha sonraki Yahudi literatüründe Araplar aleyhine daha da olumsuzlaştırılmıştır. Midraşik bir eser olan Sifre'de, Hz. İsmail'in Hz. İbrahim'in hayırsız oğlu olduğu belirtilmiş ve şunlar söylenmiştir: "Babamız İbrahim hayata geldiğinde, hayırsız evlatlara sahip oldu; İsmail ve Keturah oğulları. Bunlar, önceki nesillerden daha kötü idiler. İshak geldiğinde o da bir hayırsız evlada sahip oldu: Esav. Onun nesli önceki nesillerden daha kötü idi. Yakup geldiğinde, o hayırsız evlada sahip olmadı. Onun bütün çocukları hayırlı çıktı"⁹⁵.

91. Schoeps, sf. 151

92. Wyschogrod, sf. 39.

93. Kolatch, 92.

94. Bkz. Tekvin, 17, 21. bâblar.

95. Sifre on Deuteronomy, Giriş ve Notlarla İbrance'den Çev: Reuven Hammer, USA 1986, Piska 343.

Hız. İsmail, Zohar'da, sünneti dolayısıyla kusurlu bulunmuş ve şöyle denmiştir: "Sünneti sayesinde İsmail, İshak doğmadan kutsal ahde girdi. İsmail'in gökteki temsilcisi dörtüüz yıl Tanrı'nın huzurunda durdu ve İsmail'i savundu. O, dedi: Sünnet olanın senin isminde payı var mıdır? Evet, dedi Tanrı. O, o halde İsmail'e ne oluyor? O sünnet olmadı mı? Niçin onun İshak gibi senin adında payı yoktur? Tanrı cevap verdi: İshak kurala göre, İsmail ise kural dışı sünnet oldu. İsrailoğulları sekizinci günde kendilerini bana bağladılar, fakat İsmailoğulları uzun zaman benden ayrı kaldılar"⁹⁶. Tevrat'a göre Hız. İsmail onüç yaşında, Hız. İshak ise sekizinci gününde sünnet olmuştu. Zohar'da bu sünnet olayı, Hız. İshak'ın seçilmişliğinin işareti olarak kullanılmıştır. Halbuki Hız. İsmail'in onüç yaşında sünnet olması, onun kendi suçu değildir. Sünnet Hız. İbrahim'e farz kılındığında, Hız. İsmail onüç yaşına gelmiştir. Bu mantığa göre, Hız. İbrahim'in Tanrı'dan daha uzak olması gerekir. Çünkü Hız. İbrahim doksandokuz yaşında sünnet olmuştu⁹⁷.

Zohar'ın başka bir yerinde Hız. İsmail'in doğumu İsrailoğulları için tahilsizlik sayılmıştır. Bu hususta Rabbi Hiyya şunları söylemiştir: "İsmail'in doğduğu ve sünnet olduğu zamana yazıklar olsun. Kutsal olan ne yaptı? O, İsmailoğullarını üst komünüyondan sürdü ve kutsal topraklardan değersiz bir kısmı onlara verdi. Bunu, sünnetleri sebebiyle yaptı. Gelecekte İsmailoğulları, sünnetlerinin eksik ve geçersiz olduğu gibi, kutsal toprağın boş olduğu zamanda ona hakim olacaklar. İsrailoğullarının vatanlarına dönmelerine mâni olacaklar; bunu faziletleri tükenene kadar yapacaklar. Ve gelecekte İsmailoğulları, dünyada büyük savaşlar çıkaracaklardır. Edomoğulları (Hiristiyancılar) onlara karşı birleşecek ve onlarla savaşacaklar; bu savaşların biri denizde, biri karada, biri Kudüs yakınlarında olacak. Zaman zaman biri diğerine üstün gelecek ve kutsap toprak Edomoğullarına verilmeyecek". Rabbi Hiyya, sözlerinin devamında, İsmailoğullarının kutsal topraktan sökülüp atılacağını ve İsrailoğullarının bu toprağa hakim olacağını söyler⁹⁸.

Hız. İsmail'e duyulan bu kin ve olumsuz düşünceler, onun soyu olan Araplara ve daha sonra Müslümanlara da yöneltılmıştir. Zohar Şemot'ta Araplar ve Müslümanlar İsrailoğullarına en çok zulmeden kavim olarak takdim edilmiştir. Rabbi Yahuda bu konuda şöyle demiştir: "Gerçekte, İsmail'in (Müslüman Arapların) sultasındaki sürgün, sürgünlerin en şiddetlisidir. Bir defasında Kudüse giderken Rabbi Yeşu, bir Arapla oğlunun hadisesine tanık oldu. Arap oğluna dedi: Bak, orada Tanrının reddettiği bir Yahudi var. Git ve ona hakaret et. Yüzüne yedi defa tükür, çünkü o, yüceltilmiş birinin tohumudur. Onlara yetmiş milletin hakim olacağını biliyorum. Çocuk gitti ve Yahudinin sakalından tuttu. Bunun üzerine Rabbi

96. Zohar, Aramca ve İbranice'den İngilizce'ye Çev: Harry Sperling-Maurice Simon, Soncino Press, New York 1984, Waera, II: 32a.

97. Bkz. Tekvin, 17: 24-25.

98. Bkz. Zohar, Vaere, II: 32a.

Yeşu, yerin dibine batman için yüceler yücesine yalvarıyorum, diye dua etti. Henüz sözünü bitirmişti ki, yer ağzını açtı ve Arabı oğluyla birlikte yuttu⁹⁹. Zoharın başka bir yerinde, İsmailoğullarının (Müslüman Araplar) Yahudilere karşı birçok kötülük işledikleri ve onlara acı tattırdıkları belirtilmektedir. Devamında, Zohar'ın yazıldığı dönem tasvir edilerek, şöyle denmektedir, "Bugün İsmailîler İsraille hükmetmekte ve Yahudilerin inançlarının gereğini yerine getirmelerine mani olmaktadır. Ve sen, İsmail'in diasporasından daha zor bir diaspora görmedin"¹⁰⁰.

Ortaçağ Yahudi literatüründe Araplardan ve dolayısıyla Müslümanlardan böylesine kin ve nefretle bahsedilmekle birlikte, zaman zaman onların iyiliğinden ve faziletinden de bahsedilmektedir. Sura akademisinin başkanlarından Gaon Yehuda (8. yüzyılın ortaları) şu sözlerle bunu itiraf etmektedir: "İsmaililer geldiğinde bizi Tevrat'la meşgul olmakta serbest bıraktılar"¹⁰¹.

Yahudi bilginler, Arapların dini hakkındaki görüşlerinde daha olumludurlar. Babil Talmudu'nun Şabat bölümünde, *Raba* ben Mekhasia, R. Hama ben Guria'dan naklen, "Bir İsmailî'nin tahakkümünde olmak, yıldıza tapan putperestlerin tahakkümünde olmaktan daha iyidir"¹⁰² demiştir. R. Hama ben Gurion'un bu sözünde Araplar (Müslümanlar) putperestlere tercih edilmekte, dolayısıyla onların dininin putperestlik olmadığı vurgulanmaktadır. Talmud'daki bu ifade, Müslümanların dini hakkında Yahudi bilginlerine bir fikir kazandırmıştır. Yahudi bilginler Talmud'daki bu ve benzeri ifadelerden hareketle, İslâm'ın monoteist karakterli bir din olduğunu kabul etmişlerdir. Meşhur Yahudi bilgini Maymonides, İslâm'dan irtidat ettiği söylenen Rabbi Obadiah'ın Müslümanların putperest olup olmadıkları sorusu üzerine, onların monoteist olduklarını belirtmiştir. Maymonides'in bu konuyla ilgili görüşlerini, birçok yönden önem taşıdığı için, özetleyerek, burada naklediyoruz.

Maymonides, Rabbi Obadiah'a cevap olarak gönderdiği mektupta, önce Obadiah'ın sorununu özetler ve şöyle'der: "Sen, Müslümanların putperest olmadıklarını söylediğini, fakat hocanın, onların putperest olduklarını, ibadet yerlerinde Mercury'yi¹⁰³ taşıdıklarını iddia ettiğini nakledi-

99. Zohar, Şemot, II: 17a.

100. Zohar, Şemot, II: 17a.

101. Bernard M Casper, An Introduction to the Jewish Bible, Gr Britain 1960, sf. 36. Bu konuda ayrıca bkz. S.D. Goitein, Jews and Arabs: Their Contacts Through the Ages, New York 1955, sf. 62-63.

102. TB. Şabat, 11a.

103. Mercury, tanrıların elçisi ve ölümlerin ruhlarının rehberi olan bir Roma tanrısıdır. O, aynı zamanda seyyahların da koruyucusudur. Bu yüzden onun mabetleri yol güzergâhlarında bulunurdu. Yolcular bu mabetlere taş atarak Mercury'ye bağlılıklarını bildirirlerdi. Obadiah'ın hocası, Müslümanların Mekke'de şeytan taşıma ritüelini bu Roma tanrısına yapılan ritüel ile aynı görmüş ve bu yüzden Müslümanları putperest olarak telakki etmiştir.

yorsun. Daha da ötesi, hocanın seni bu konuda uygunsuz bir şekilde terslediğini ve seni "Akılsıza aptallığınca cevap ver"¹⁰⁴ âyetine muhatap kıldığını belirtiyorsun.

Araplar hiçbir şekilde putperest değildirler. Putperestlik onların dininden ve kalbinden çok önceleri kesilmiş ve onlar tam bir tevhidle tek bir tanrıya inanmışlardır. Onların bizi Tanrının bir oğlu olduğuna inanmakla suçladıkları gibi, onların putperest olduklarını söyleyerek biz de yalanla misillemede mi bulunacağız? Bize iftirada bulunanlara karşı şahadet eden Tevrat, "Onların ağızı yalan söyler, onların sağ eli yalanın sağ elidir"¹⁰⁵ diyerek bize karşı da şahadet eder. Yine Tevrat, "İsrailin bakiyesi haksızlık etmeyecek ve yalan söylemeyecek ve ağızlarında hileli dil bulunmayacak"¹⁰⁶ der. Eğer bir kimse, onların (Arapların) ibadethanelerinin (Kabe) putperest evi olduğunu, atalarının ibadet ettiği bir putun orada gizli olduğunu iddia ederse, bu nedir? Bugün orada ibadet edenlerin kalbinde sadece Tanrı vardır. Bizim Rabbilerimiz Talmud'un Sanhedrin bölümünde (61b) bu hususa açıklık getirerek demişlerdir ki, bir kimse, puthanenin önünde, orasının bir sinagog (havra) olduğunu düşünerek ibadet ederse, onun kalbi Tanrı'ya yönelmiştir. Aynı şey bugün Araplara da uygulanabilir. Putperestlik, kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere, onların hepsinin ağızından ve yüreğinden uzaklaşmıştır. Onların Tanrının birliğiyle ilgili inançlarında hiçbir hata yoktur.

İlk zamanlar Arapların, sözkonusu yerlerde üç tip tanrıya sahip oldukları doğrudur. Bunların adı, Peor¹⁰⁷, Mercury ve Kemoş'dur¹⁰⁸. Araplar bunu kendileri de itiraf eder ve bunlara Arapça isimlerle (Lat, Menat, Uzza) zikrederler. Peor'a, bugünkü Arapların da yaptığı gibi, baş eğilip sırt yükseltilecek ibadet edilirdi. Mercury'ye, taş atmak suretiyle tapınılırdı. Kemoş'a, baş açık ve dikişsiz elbiseyle ibadet edilirdi. Bütün bu meseleler bizim önceki yazılarımızda açıkça izah edilmiştir. Fakat bugün Araplar, baş açık ve dikişsiz elbiseyle ibadet etmelerinin sebebinin, Tanrının huzurunda alçak gönüllüğü belirtmek ve mezardan dirilişi hatırlamak olarak açıklamaktadırlar. Şeytan taşlamalarının sebebinin ise, onu şaşırtmak olduğunu söylemektedirler. Araplar bu hususlarda değişik izahlarda da bulunmaktadır. Bütün bunlar putperest kaynaklı olsa bile, bugün hiçbir yerde, hiçbir kimse bu işleri putperest amaçla yapmamaktadır. Bunu yapanların kalbinde sadece Tanrı vardır.

104. Süleymanın Meselleri, 26: 5.

105. Mezmurlar, 144: 8.

106. Tsefanya, 3: 13.

107. Peor, "Beyt-Peor" şeklinde Tesniye kitabında (34: 6) geçmektedir. Asıl adı "Baal" dir. Baal, aslında bir Ugarit tanrısıdır. İsrailoğulları Musa zamanında bu tanrıya tapınarak büyük günah işlemişlerdir. Musa vefat edince, İsrailoğullarının, işledikleri bu büyük günahı daima hatırlamaları için, Peor'un mabedinin (Beyt-peor) karşısına gömülmüştür (bkz. Sara Yanaracak, Tarihte Varlığımızı Yöndendirenler, Şalom, 5 Haziran 1996, sf. 6).

108. Kemoş, Bir Moab tanrısıdır (bkz. Hakimler, 11:24)

Hocanın sana muamelesine gelince, sana aptal ve akılsız demekle büyük bir günah işlemiştir. Fakat bana öyle geliyor ki, o bunu kasıtsız yapmıştır. Öğrencisi olsan bile, affetmen için senden özür dilemesi en doğru davranıştır. O, senden af diledikten sonra oruç tutmalı ve Tanrı'nın huzurunda yakararak acizliğini belirtmelidir. Belki bundan sonra Tanrı onu affedecek ve günahını bağışlayacaktır. O sarhoşmuydu ki Yahudiliğe ihtidaya iyi bakmamız hususunda bizi ikaz eden en az otuzaltı ayetin farkına varmadı? "Bir yabancıya kötü davranmayacaksın"¹⁰⁹ ayetinin anlamı nedir? O doğru, sen yanlış olsan bile, onun sana karşı yumuşak davranması gerekir. Senin doğru onun yanlış olduğu bir durumda onun hâlinin vehâmeti nedir?

Bu adam, Arapların putperest olup olmadığı meselesiyle ilgilenirken kendi hâlini gözönüne alsın. Samimi bir ihtidada böylesine ters davranan, öfkelenen, şeriata muhalefet eden kimse kendi durumunu değerlendirsün. Bizim Rabbilerimiz, eğer bir kimse öfkeye kapılırsa, o sizin gözünüzde puta tapmış biri gibi olsun, demişlerdir.

Yahudiliğe ihtida eden yabancılara karşı görevimizin ne kadar büyük olduğunu bilmelisin. Biz, ebeveynimize karşı saygı göstermekle ve peygamberlerin emirlerine uymakla emrolunduk. Bir kimse sevmediği birine, isterse, saygı gösterebilir ve ona itaat edebilir. Fakat yabancılara gelince, Tanrıyı sevdiğimiz gibi, kalbimizin derinliklerinden gelen büyük bir sevgiyle onları sevmemiz bir emirdir.

Sana akılsız demesine gelince, bu beni çok utandırdı. Bir adam babasını, doğduğu yeri ve halkının idaresinin korumasını terke edecek; bugün diğerleri tarafından hakir görülen ve yöneticilerin kölesi olan bir halkın dinini takdir ederek kendini ona bağlamanın anlamını farkedecek; bütün diğer dinlerin İsrailin dininden çalındığını anlayacak; bütün bunları görüp Tanrı'ya ulaşacak... Böyle bir adam akılsızlıkla suçlanır mı? Allah saklasın!"¹¹⁰.

Maymonides'in Obadiah'a yazdığı bu mektubun önemli birkaç noktası vardır. Bu mektupta, sadece Arapların (Müslümanların) putperest olup olmadıkları tartışılmamakta, aynı zamanda, Yahudilerin Yahudi olmayanlarla münasebetlerinin dinî açıdan mahiyeti de ortaya konmaktadır. Yahudi hukuk sistemi Halakhah, Yahudilerin putperestlerle ticarî ve sosyal münasebetleri hakkında bir takım kurallar getirmiştir. Mesela, putperest bayramlarından önce üç gün boyunca putperestlerle ticarî ilişkiye girmek, putperestlerin imal ettiği şaraptan faydalanmak Yahudilere yasaktır¹¹¹. Bu bakımdan, Arapların (Müslümanların) putperest olup ol-

109. Çıkış, 22: 20.

110. Maymonides'in bu mektubu, Louis Jacobs'ın "Jewish Law" isimli eserinin "Are Muslims Idolators?" başlığını taşıyan bölümünden nakledilmiştir (bkz. Jacobs, Jewish Law, New York 1968, sf. 181-184).

111. Jacobs, sf. 184.

madıkları, Arap topraklarında yaşayan Yahudiler için önemli olmaktadır. Diğer birçok Ortacağ Yahudi bilgini gibi Maymonides, Arapların (Müslümanların) putperest olmadıklarını, onların tek bir Tanrı'ya inandıklarını ve ona ibadet ettiklerini hükmetmiştir. Maymonides, Arapların İslâm'dan önce putperest olduklarını, Peor, Mercury ve Kemoş adındaki putlara tapındıklarını¹¹², İslâm'dan sonra bu inancı terkettiklerini, İslâm öncesinden kalma bugünkü uygulamalarının putperest amaç taşımadığını söylemektedir. Maymonides, Müslüman Araplar hakkındaki bu tanımlamasında onların beyanını esas almıştır. Netice olarak, Maymonides, Müslüman Arapların ibadet yerlerinin önceden putperest nitelikli olsa da, bugün Müslümanların zihninde ve kalbinde tek bir Tanrı inancı olduğunu, dolayısıyla onlara, eski inanca ve uygulamalara bakarak putperest denilemeyeceğini belirtmektedir. Maymonides, Müslümanların, kendilerini Allah'ın bir oğula sahip olduğuna inanmakla itham ettiklerini, buna misilleme olarak kendilerinin de onları, hakikate muhalif bir şekilde, putperest olarak tanımlamalarının doğru olmayacağını, yanlışa yanlışa karşılık vermenin Tevrat'ın ruhuna aykırı olduğunu söylemektedir. Maymonides, bu sözleriyle, Arapların şahsında, İslâm'a ve Müslümanlara bakışını net bir şekilde ortaya koymuştur.

Maymonides'in İslâm'a ve Müslümanlara bu bakışı, Yahudiliğin "Bney Noah" (Nuhîler) anlayışıyla sınırlıdır. Maymonides ve diğer ortaçağ Yahudi bilginleri, İslâm'ın Nuh kanunlarını ihtiva ettiğini kabul etmektedirler¹¹³. Ancak, İslâm'ın bütünüyle Yahudilik gibi vahiy dini olduğunu kabulden kaçınmaktadırlar. Maymonides, Obadiah'a yazdığı mektubunda değindiği gibi, İslâm da dahil bütün dinlerin Yahudilikten çalıntı olduklarını, ilave ve çıkarmalar yapılarak orjinal bir dinmiş gibi ortaya konduklarını belirtmektedir. Maymonides'in bu görüşü Yahudi bilginler arasında yaygındır. Yahudi bilginlere göre Hz. Muhammed, gerçek bir peygamber değildir¹¹⁴. Niteliksiz, ayıplı biridir¹¹⁵. O, Yahudilerin tesiri altında yetişmiştir. Mesajını ilk defa yaymaya başladığında, Yahudiler gibi ibadette Kudüs'e yönelmesini, haftanın yedinci gününün Şabat gibi

112. Maymonides'in bu üç tanrı adını Talmud'dan aldığı söylenmektedir (bkz. Jacobs, sf. 185).

113. Bkz. Newmann-Sivan, sf. 203.

114. Ebu İsa (Ovadya) el-İsfahanî gibi bazı Yahudiler, Hz. Muhammed'in Araplara gönderilmiş bir peygamber olduğunu kabul etmişlerdir. El-İsfahanî, Hz. İsa ile Hz. Muhammed'in kendi kavimlerine gönderilmiş peygamberler olduklarını söylemiş ve taraftarlarına İncil ve Kur'ân'ı okumayı tavsiye etmiştir (bkz. Yakub el-Kirkisanî, Kitabu'l-Envâr ve'l-Merakib, Leningrad Devlet Halk Kütüphanesi ve British Museum'daki Yazmalardan Tahkik Edip Neşreden: Leon Nemoy, The Alexander Kohut Memorial Foundation, New York 1939, I: II.2).

115. Kirkisanî, bu anlamda, İbranice "Pasul" kelimesini kullanır. Hz. Muhammed'den bahsederken onun adını anmaz ve sadece "Pasul" der (bkz. Kirkisanî, Kitabu'l-Envâr ve'l-Merakib, III: 15.2).

kutlanmasını, Keffaret Günü'nün (Yom Kipur) yıllık oruç ve tevbe günü olarak kabul edilmesini öğretmiştir. Yahudiler kendisini peygamber olarak kabul etmeyince, bu Yahudi uygulamalarını değiştirmiştir¹¹⁶.

Yahudi bilginler, öte yandan Yahudilikle İslâm arasında ciddi meselelerde önemli yakınlığın bulunduğunu da kabul etmektedirler. Rabbi Roy A. Rosenberg'e göre, monoteizm konusunda her iki din de müttefiktir. İkisi de ibadethanelerde insan ve hayvan temsillerinin bulunmasına izin vermemektedir. Sünnet olmak, domuz eti yememek, iki dinin diğer önemli ortak özelliklerindedir. Her iki dinin dinî otoriteleri ayinleri yöneten rahipler değil, şeriatı yorumlayan bilginlerdir¹¹⁷. İki din arasındaki bu benzerliği gözönüne alan İsrail'in önde gelen aydınlarından Yeşayahay Liebowitz, Yahudilik ile İslâm'ın birbirine sanıldığından daha yakın olduğunu ileri sürmektedir. Bu bakımdan o, "Bet Ha-Mikdaş'ın (Süleyman Mabedi) bulunduğu tepede bir cami oluşu (Mescid-i Aksa) beni hiç rahatsız etmiyor, ama bir kilise olsaydı çok üzülürdüm" demiştir. Ona göre Yahudiliğin başlıca düşmanı Hıristiyan dünyasıdır¹¹⁸.

Netice olarak, Yahudi bilginler, doktrin ve gelenek bakımından İslâm'ı Yahudiliğe daha yakın bulmaktadırlar. İslâm'ı, her ne kadar onun Yahudilikten çalınma bir din olduğunu iddia etseler de, Müslümanlar için kurtuluşun vesilesi olarak kabul etmektedirler. Aynı şeyi Hıristiyanlık için de söylemekle birlikte, Hıristiyanlığın tevhide uzak olduğunu, bir çeşit politeist karakter taşıdığını ileri sürmekte ve Yahudileri Hıristiyanlığa karşı uyarmaktadırlar.

SONUÇ

Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslâm'a bakışını ele aldığımız bu çalışmanın sonunda, başlangıçta zikrettiğimiz kanaatlerin bir çoğunun doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. Yahudilik, irken Yahudi olmayanların Yahudiliğe girişini yasaklamamakta, fakat Yahudi olmaları için gayret gösterilmesini emretmemektedir. Bunun yerine, tevhid inancına dayalı Nuh Kanunlarını benimseyen ve uygulayanların kurtuluşuna garanti vermektedir. Bu çerçevede, Hıristiyanlığı ve İslâm'ı insanları tek tanrı inancına, dolayısıyla kurtuluşa götüren dinler olarak görmektedir. Orjin bakımından Hıristiyanlığı, inanç bakımından ise İslâm'ı kendine daha yakın din olarak tanımaktadır.

Bu sonuçlar, İslâm dışı dinler üzerinde çalışırken o dinlerin kaynaklarının ve mensuplarının verdiği bilgilerin fenomenolojik olarak değerlendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır. Fakat, itiraf etmek gerekir ki, zamana ve mekana bağlı olarak göreceli bir mahiyet taşıyan bazı olayla-

116. Bkz. Rosenberg, sf. 83-84.

117. Rosenberg, sf. 83.

118. Şalom, yıl 47, sayı 2346, 24 Ağustos 1994.

rın sonuçlarının bir inanç haline dönüşmesi, bizlerde yanlış saplantılar meydana getirmiştir. Şimdiye kadar bilip inanageldiklerimizin dışında, karşı tarafın fikirlerini doğrudan öğrenmeyi pek gerekli görmemiştir. Bu, özellikle Yahudilik ve Yahudiler söz konusu olduğunda daha belirgin hâle gelmektedir. Halbuki, mitleşmiş ön yargılardan hareket ederek yanlışlıklar ve çarpıtmalar üzerine kurulu bilgilenmenin hiçbir yararının bulunmadığı bilinen bir gerçektir.

BİBLİYOGRAFYA

- Albo, Yosef, *Sefer Ha-İkharim, İbranice-İngilizce, Tahkikli İbranice Metni İngilizce Ter-cümesiyle Birlikte Neşreden: Isaac Husik, Philadelphia 1946 (IV cilt).*
- Birnbaum, Philip, *Encyclopedia of Jewish Concepts, New York 1991.*
- Casper, Bernard M., *An Introduction to the Jewish Bible, Gr Britain 1960.*
- David J. Goldberg-John D. Rayner, *The Jewish People: Their History and Their Religion, Gr. Britain 1987.*
- Dynamic Judaism: The Essential Writings of Mordechai Menahem Kaplan, derleyen: Emanuel S. Goldsmith-Mel Scutt, New York 1985, sf. 142.b
- Einstein, Ira, *Judaism Under Freedom, New York 1956.*
- El-Kirkisanî, Yakub, *Kitabu'l-Envâr ve'l-Merakıb, Leningrad Devlet Halk Kütüphanesi ve British Museum'daki Yazmalardan Tahkik Edip Neşreden: Leon Nemoy, The Alexander Kohut Memorial Foundation, New York 1939.*
- Eliyahu Rabah, (Tanna de be Eliyahu, İbranice'den İngilizceye Çev: William G. Braude-İsrael J. Kapstein, Philadelphia 1981, içinde).
- Gaon, Saadia, *The Book of Beliefs and Opinions, Arapça ve İbranice'den çev: Samuel Rosenblatt, Yale Judaica Series, New Haven 1976.*
- Gerim, (Mesaktot Kitanot, İbranice-İngilizce, İngilizce Çevirinin Editörü: Avraham Kohen, Soncino Press, London 1984, içinde).
- Goitein, S.D., *Jews and Arabs: Their Contacts Through the Ages, New York 1955.*
- Halevi, Yehuda, Khuzari, İngilizceye çev: Hartwig Hirschfeld, Schocken Books, New York 1964.
- İbn Habib, Yaakov, *En Yaakov, İbranice-İngilizce, İngilizce'ye Çev: S.H. Glick, New York 5682 (V cilt).*
- Jacobs, Louis, *Jewish Law, New York 1968.*
- Kaplan, Aryeh, *A Handbook of Jewish Thought, Jerusalem 1979.*
- Kaplan, M. Menahem, *Judaism As A Civilization, The Jewish Publication Society of America And The Reconstructionist Press, USA 1981.*
- Kaplan, M. Menahem, *The Future of American Jew, New York 1949.*
- Kolatch, Alfred J., *The Second Jewish Book of Why, New York 1985.*

- Maimonides, Mişne Tora, giriş ilavesiyle İngilizceye çev: Philip Birnbaum, New York 1974.
- Milon İvrî-Angli/Angli-İvrî, Hazırlayan: Dov ben Abba, New York 1977.
- Neusner, Jacob, Judaism in the Secular Age, London 1970.
- Newman, Lacov-G. Sivan, Judaism A-Z, Jerusalem 1980.
- Parker, James, The Conflict of the Church and the Synagogue, USA?
- Rudasky, David, Modern Jewish Religious Movements, A History of Emancipation and Adjustment, New York 1967.
- Schoeps, Hans Joachim, The Jewish-Christian Argument: A History of Theologies in Conflict, İngilizceye çeviren: David Green, Faber & Faber, London 1963.
- Siddur* Sefaradî, İbranice-İngilizce, İngilizce'ye Çev: Rabbi Nosson Scherman, The Art Scroll Mesorah Series, Brooklyn 1990.
- Sifre on Deuteronomy, Giriş ve Notlarla İbranice'den Çev: Reuven Hammer, USA 1986.
- Strack, Hermann L., Introduction to the Talmud and Midrash, New York 1983.
- Talmud Bavli (TB). İbranice-İngilizce, İngilizce çevirinin editörü Yehezkel (İzidor) Epstein, Soncino Press, London 1984-1990.
- The Judaism, Editör: Arthur Hertzberg, USA 1963.
- Trepp, Leo, A History of the Jewish Experience, New York 1973, sf. 284.
- Wyschogrod, Michael "Musevilik Açısından İslam ve Hıristiyanlık", İbrahimî Dinlerin Diyaloğu, çev: Mesut Kardeşan, İstanbul 1993.
- Yanarocak, Sara, "Tarihte Varlığımızı Yönlendirenler", Şalom, 5 Haziran 1996.
- Zohar, Aramca ve İbranice'den İngilizce'ye Çev: Harry Sperling-Maurice Simon, Soncino Press, New York 1984.